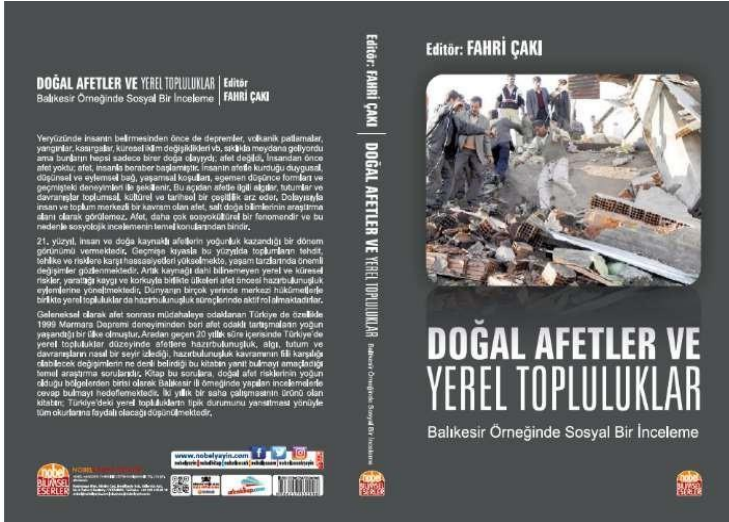

"DOĞAL AFETLER VE YEREL TOPLULUKLAR BALIKESİR ÖRNEĞİNDE SOSYAL BİR İNCELEME" KİTAP TANITIMI

"Natural Disasters and Local Communities: A Social Investigation in the Case of Balıkesir" Book Review

Büşra HAN^{13,14}

Belkıs KILINÇ OLGAÇ¹⁵

Afetler insanlık tarihinden bu yana toplumların kolektif bilincinde derin izler bırakmıştır. Bunu dini inanışlardan, mitlerden, tarihsel belgelerden, yazılı ve sözlü eserlerden görmek pek tabii mümkün. Afetlerin oluşmasının nedeni olarak genel inanış şu iki yönde tezahür eder: Birisi kavimlerin helakı ve kıyamet alametleri. Bu görüşte günahkâr insana Tanrı'nın bir cezası olarak görülür. Afetlerin oluşmasının nedeni olarak bir diğer görüş, afetlerin

doğal birer olay olduğu yönünde tezahür eder. Akıl, bilim ve teknoloji sayesinde afetlerden dolayı etkilenmenin de azalacağını vurgular. Sosyal bir olgu olarak afetler gerçekten yıkıcı olaylardır. Afetlere bakış ve afet algısı ise bilimlerin bakış açılarına göre değişir. Sosyal olarak toplumdaki kırılğan gruplar ise afetlerden daha fazla etkilenenler olarak karşımıza çıkar. Afetler riskler içerirken bir yandan da birtakım fırsatları içerisinde barındırır. Afetler toplum tarafından farklı anlamlandırılmıştır. Bu anlamlandırmaya göre afete yönelik davranışlar ve tutumlar değişiklik göstermektedir. Afetler üzerine Fahri Çakı editörlüğünde Nobel Yayınevi tarafından basılan sosyal bir inceleme çalışması ortaya konmuştur. Aynı zamanda kitap TÜBİTAK desteği ile ele alınmıştır. Kitap, beş bölüm halinde afeti ele almaktadır. Kitap; giriş, literatür taraması, araştırma yöntemi, Türkiye ve Balıkesir afet verilerinin analizi ve son kısımda sonuç tartışma yer almaktadır.

¹³ Sorumlu Yazar/Corresponding Author: busrahan01@gmail.com.

¹⁴ Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Programı, Balıkesir/TÜRKİYE, <https://orcid.org/0000-0003-2153-2789>

¹⁵ Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Programı, Balıkesir/TÜRKİYE, <https://orcid.org/0009-0009-1184-5627>

Birinci bölüm olan giriş bölümünde afetin sosyal bir olgu olduğunu açıklayan ve yapılan araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Afetlerin insanlık tarihinden bu yana toplumların kolektif bilincinde derin izler bırakmıştır. Bunu dini inanışlardan, mitlerden, tarihsel belgelerden, yazılı ve sözlü eserlerden görmek pek tabii mümkün. Afetlerin oluşmasının nedeni olarak genel inanış şu iki yönde tezahür eder: Kavimlerin helakı ve kıyamet alametleri. Afetlerin oluşmasının nedeni olarak bir diğer görüş afetlerin doğal birer olay olduğu yönünde tezahür eder. Akıl, bilim ve teknoloji sayesinde afetlerden dolayı etkilenmenin de azalacağını vurgular. Sosyal bir olgu olarak afetler gerçekten yıkıcı olaylardır. Afetlere bakış ve afet algısı ise bilimlerin bakış açılarına göre değişir. Sosyal olarak toplumdaki kırılgan gruplar ise afetlerden daha fazla etkilenenler olarak karşımıza çıkar. Afetler riskler içerirken bir yandan da birtakım fırsatları içerisinde barındırır.

Araştırmanın problemi, “Çağdaş afet araştırmalarının ana temalarından birisi olarak öne çıkan afete dirençli toplum ve hazırbulunuşluk bağlamında Türk toplumunun algı, tutum ve davranışları bugün nasıl bir görüntü sergilemektedir?” olmuştur. Çalışma hazırbulunuşluk ve yerel topluluk kavramları etrafında ele alınmıştır. Bu araştırma ile 1999 Gölçük depreminin üzerinden geçen senelerde afetleri fırsata çeviren bir anlayış hâkim sürmüş müdür sorusudur. Amaçları ise; Balıkesir özelinde doğal afet farkındalık düzeyini artırmak, ailelerin muhtemel doğal afetlere karşı hazırbulunuşluklarını geliştirmek sayılabilir. Anahtar kelimeler olan hazırbulunuşluk ve yerel topluluk kavramları ile afet ele alınmıştır. Kitap bölümleri açıklanarak genel izlenecek yolu açıklamıştır. Girişte genel olarak izlenecek yol hakkında bilgi verildikten sonra ikinci bölümde literatür taramasına yer verilmiştir. Kitabın anahtar kelimeleri olan başlıklar ile afet konusu bağdaştırılmıştır. Afetler Tanrı'nın cezalandırılması olarak görülmektedir. Bu düşünce ile hareketle geçmişte yaşananlar kavimlerin helak edilmesine, gelecekte olacaklar kıyamet alameti olarak düşünülmüştür. Dini inançlar afetleri bir nedene bağlamıştır. Afetler sosyal bir olgu olmasıyla bu çalışma konusu ele alınmıştır. Bu sebeple ilk olarak afet kavramının bilinenin aksine sosyal bir olgu olduğu ve afeti afet olarak tanımlamamız gereken bilgiler sunulmuştur. Toplumun afetlere karşı direnci ve hazırbulunuşluk bağlamında davranış ve tutumları önem kazanmaktadır. Afet her toplumda aynı nitelendirilmemektedir. Bu nedenle birçok afet tanımı bulunmaktadır. Toplum etkileyen afetler, kriz ve riskleri meydana getirmiştir. Toplumun bu tehditle kurduğu ilişki biçimi riskleri ortaya çıkarmıştır. İnsan kaynaklı veya doğa kaynaklı olan afetler yeterli tepkinin verilememesi ile ortaya çıkan yıkıcı etkiler olmuştur. Konutların yıkılması, ölüm, yaralanma, eğitimin aksaması, ekonomik kayıplar bu yıkıcı etkilerden bazılarıdır. Bu yıkıcı etkilere dayanışma içinde olarak toplumsal bir birlik sağlanabilmektedir. Bu sebeple afetler sosyolojisi, sosyolojinin bir dalı olmaktadır. Toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik gibi birçok açıdan önemli yere sahip olan afetler dirençlilik ve kırılganlık açısından hasar ve kayıpları ele alır. Afetler, risklere ve kırılganlıklara karşı tepkilerin yetersizliğinden oluşmaktadır. Bu riskleri azaltabilmek için afet yönetimi önem taşımaktadır. Afetin öncesinde ve sonrasında yapılacaklar afet yönetimi sürecinin içindedir. Afet yönetimi kavramı; afet sonucu oluşabilecek tehlikelere ve risklere, kırılgan gruplara karşı etkili ve yeterli kapasiteye denir ve olayların yıkıcı boyutları tamamen ya da kısmen ortadan kaldırılmaya çalışılır. Afet yönetimi üç aşamadan meydana gelir:

- a) Kırılgan gruplara karşı risk analizi yapılır.
- b) Afetlerin oluşmasına engel olmak için önleyici faaliyetlerde bulunulur.
- c) Bir de kitabın yazarı olan hocamın afet sosyolojisine kattığı kavram olan hazırbulunuşluk kavramı da eğer afet olursa muhtemel tehlikeleri, uyarı sistemlerini ve tahliyeyi önceden planlamaktır.

Afet azaltımı ve afet müdahale kavramları çerçevesindedir. Afete hazırbulunuşluk afet azaltımı sürecini kapsamaktadır. Tüm bunların amacı tehditleri, riskleri ve kırılganlığı azaltmak ve dirençlilik kazanmaktır. Yıkıcı etkileri en aza indirmek gerekli müdahaleler ile mümkündür. Afete hazırbulunuşluk kriz yönetiminin bir parçasıdır. Azaltım, hazırbulunuşluk, müdahale ve iyileşme aşamalarından oluşan süreç afet zararını azaltmaktadır. Hazırbulunuşluk ve azaltım kavramları karıştırılmaktadır. Hazırbulunuşluk, afet azaltımı ve iyileştirilmesini kapsar. Azaltım ise afetlerden çok önce zararlardan kaçınmayı ifade etmektedir. Sosyal birimlere göre hazırbulunuşluk farklılık gösterebilir. Yerel acil durum yönetimi, iş organizasyonları, hane halkları ve psikolojik hazırbulunuşluk olarak farklı faaliyetleri içermektedir. Hazırbulunuşluk unsurları sekiz boyutta ele alınmaktadır. Bunlar tehlike bilgisi, yönetim, yön koordinasyonu, resmi ve informal müdahale anlayışları, destekleyici kaynaklar, hayat güvenliği koruması, mülkiyet koruması, acil durumla başa çıkma ve restorasyon, erken iyileşme faaliyetlerinin başlamasıdır. Bu süreçlerin içerisinde devletin izlediği yollar dışında kar amacı olmayan gönüllü kurum ve kuruluşlar bu süreç içerisinde yer almaktadır. Bunlarla birlikte en küçük topluluk olarak ailelerin izlediği yollar da önemlidir. Bireylerin, ailelerin ve toplulukların afet önlemede sosyal sermaye önemli bir kavram olmuştur. Kolektif eylem sorununun analizinde kullanılan sosyal sermaye birçok tanıma sahiptir. Sosyal sermaye güven, normlar ve ağlar üç faktörden oluşur. Üç sosyal sermaye türü bulunmaktadır. Birincisi bağlayıcı sosyal sermaye, yakın bireyler arasındaki bağları ele alır. İkincisi köprüleme sosyal sermaye, sosyal grupların zayıf bağlarını içerir. Son olarak bağlantı kurma, vatandaşların iktidarla olan ilişkilidir. Bu tanımlar ve özellikler ile sosyal sermaye afetlerde de önemlidir. Çünkü sosyal sermayesi zayıf olanın afetlerde dezavantajlı konumdadır. Komşuluk, akrabalık gibi dayanışmanın olduğu ilişkilere bağlı olmanın büyük bir rolü vardır. Hazırbulunuşluk ile sosyal sermayenin ortak ve güçlü yanı iletişim ve bilgi paylaşımıdır. Avantajları olduğu gibi dezavantajlı durumları da bulunmaktadır. Aşırı bağlanmanın kişinin özerkliğini zayıflattığı ve grup dışı etkileşimi önlediği durumları da mevcuttur. Kavramsal ve kuramsal çerçeveden afet, hazırbulunuşluk ve sosyal sermaye kavramları ele alınmıştır. Sonuç olarak en iyi çalışan afet yönetimi ve afet hazırbulunuşluğu sosyal sermaye ile paraleldir. Afetin daha hızlı iyileşebilmesi için sosyal sermayenin ve birbirine yardımın önemi oldukça büyüktür. Bölümde son olarak bu konuya ilişkin çalışmalar ve eğitim sisteminde yer verildiği konulara yer verilmiştir.

Sonraki bölümde araştırmanın yöntemi yer almaktadır. Araştırma, çoğulcu bir yöntem anlayışıyla oluşturulmuştur. Araştırma Türkiye ve Balıkesir'deki doğal afet profili çıkarmaktadır. Balıkesir'de afet hazırbulunuşluğunun incelenmesi için nicel ve nitel veriler toplanmıştır. Hane halklarının afet farkındalık, hazırbulunuşluk ve sosyal sermaye incelenmesi için nicel araştırma, ailelerin demografik özelliklerinin (hane kişi sayısı, eğitim ve gelir düzeyleri, ikametgâhın mülkiyet durumu, yerleşim yeri, hanede özel bakıma muhtaç bireyler bulunup bulunmadığı ve memleketleri) ve sosyal sermayelerinin hazırbulunuşluk algı, tutum ve davranışlarıyla ilişkisini araştırmıştır. Yerel topluluk lider ve yöneticilerinin afet farkındalığı ve hazırbulunuşluğuna karşı davranış ve tutumu inceleyen nitel araştırma yapılmıştır. Nitel araştırma olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır.

Nicel ve nitel bulgulara göre, hane halkının hazırbulunuşluğunun zayıf olduğunu, planlamasının zayıf olduğu ve malzeme tedarik açısından zayıf olduğu ortaya çıkmıştır. Ama sosyal sermayesi güçlü çıkmıştır. Nitel araştırma bağlamında ise mahalle muhtarları eğitimsizlikten ve yardım sunulamayacağını düşünmektedir. Belediye yöneticileri afet azaltımı sürecini geçiştirmişlerdir. Sosyal belediyecilik anlayışını benimsemesine rağmen kırılgan gruplara yönelik planları olmadığı görülmüştür. Resmi kurum ve Kızılay yetkilileri ise yapılan görüşme de AFAD bilinçlenme için çalışma yaptığını

ifade etmiştir. Hazırbulunuşluk açısından talebe bağlı eğitim olduğu ve afet sonrası müdahaleye odaklandığı görülmüştür. Bulgulara göre, hane halkının yerleşim türü açısından fark gözlemlenmiştir. Toplumun dayanışma içerisinde olması sosyal sermayenin yüksek olması afetlerde de avantajlı olmuştur. Afetler güvenlik önlemi ile toplumun etkilenmesini en aza indirecektir. Bunu en aza indirmek için yerel yönetimin tutumu önemli olmuştur. Analiz, planlama ve müdahale devletin sorumluluğundadır. Sonuç olarak, afete hazırbulunuşluk için sosyal sermaye ile bağlantılı olmuştur. Toplumu bilinçlendirmek için eğitim ve motive edici çalışmalar yapılmalıdır. En küçük yönetim olarak muhtarların buna uygun düzenlemeler yapması gerekmektedir. Sonrasında belediye yöneticilerinin eğitime destek vermesi gerekmektedir. Aynı zamanda yasal zemin ile imar planlanması ve düzenlemesi yapılmalıdır. Tüm bunların yapılması ile afet azaltımı ve hazırbulunuşluk bağlamında ele alınarak afeti yönetebilmek gerekmektedir.

Sonuç olarak hane halkları tüm boyutu ile afete hazırbulunuşluk kavram ve pratiğinden uzaktır. Hane halkları devlet kurumlarının gereğini yapacağı inancı taşımaktadır. Hane halkları yüksek sosyal sermayeye sahip olma eğilimi gösterirken sivil, siyasal yaşama katılım açısından zayıf bir sosyal sermayeye sahiptirler.

Türk toplumunun dini ve milli kültürünü rasyonel ve seküler zemine oturması, Batı toplumu kültürüyle uyumlanmasının bir çözüm olduğunu ilk Türk sosyolojisi defalarca vurgular. Balıkesir özelinde olan bu çalışma hanehalklarının afetlere hazırbulunuşluk tutum ve davranışlarının genel olarak Doğu/Türk tarihindeki devlet-toplum ilişkileri geleneğiyle uyum içinde ve bu geleneğin bir yansıması olduğunu göstermiştir. Devlet, Doğu toplumlarında üretilen artıdeğerin baş aktörüdür ve bu yüzden kutsaldır. Bu nedenle de toplumların, hanehalklarının dirençliliklerini artırmak için devletin, kurumların özel programlar ve projeler devreye sokması, eğitim vermesi, bilinci artırması gerekir.

Bu bağlamda ele alınan kitap, afetlere yaklaşımı ve diğer kavramlar ile bağdaştırılması afeti çok yönlü ele alarak afetin önemi ve toplumdaki yeri incelenmektedir. Kavramsal olarak ele alınırken birçok anlamı aktarması ile geniş bir perspektifle açıklamıştır. Kullanılan dilin ve aktarımın yalın olmasıyla ifadeler anlaşılır olmuştur. Hem nitel hem nicel araştırma tekniği ile ele alınan çalışma toplum incelemesini her açıdan ele alınmasını sağlamıştır. Sonuç, tartışma ve öneriler kısmında var olan durumun analizi ve yapılması gerekenler üzerine bölümün olması anlatımı pekiştirmektedir. Bu eser, afetler sosyolojine, afet araştırmacılarına, karar alıcılara ve kamuoyuna afetlere hazırlık algı ve anlayışın gelişiminde önemli katkılar sunacaktır.